

נר המאיר לעצמו | עדיאל כהן

1 בינו

פורסם ע"י מערכת 'שבת'

הסיפור "אור תורה" של ש"י עגנון נראה ממבט ראשון כמדבר במעלת לימוד התורה, אך כדרכו של עגנון – הרמזים הדקים מספרים סיפור אחר

הסיפור "אור תורה" מאת ש"י עגנון, סיפור קצר ונשכח במידת מה, מונח לפנינו כיום בכרך "אלו ואלו" כחלק מן הקובץ "פולין: סיפורי אגדות". הוא ראה אור תחילה בגרמנית (בתרגומו של ד"ר מאקס מאייר) בשנת 1916 בברלין בתוך "ספר יהודי פולין" Das Buch von den – Polnischen Juden שנערך על ידי עגנון יחד עם אהרן אלישברג. הסיפור לא נקשר באופן גלוי בחג החנוכה, אולם הוא גדוש ארמזים למצוותו העיקרית של החג: הדלקת הנר.

עלילת הסיפור נסבה על אודות רבי אשר ברוך, תלמיד חכם עשיר המקדיש את חייו ללימוד תורה. עיקר תורתו נלמדת בלילה לאור הנר. מבלי שידע על כך מאומה, משמש נרו מגדלור עבור עבריינים מכריחי מכס, והוא המאיר להם את דרכם חזרה העירה לאחר שהבריחו את הגבול. עם מותו של רבי אשר ברוך כבה גם הנר שהאיר לו בלימודו, ומשום כך הגנבים איבדו את דרכם וננזפו על ידי אדוניהם.

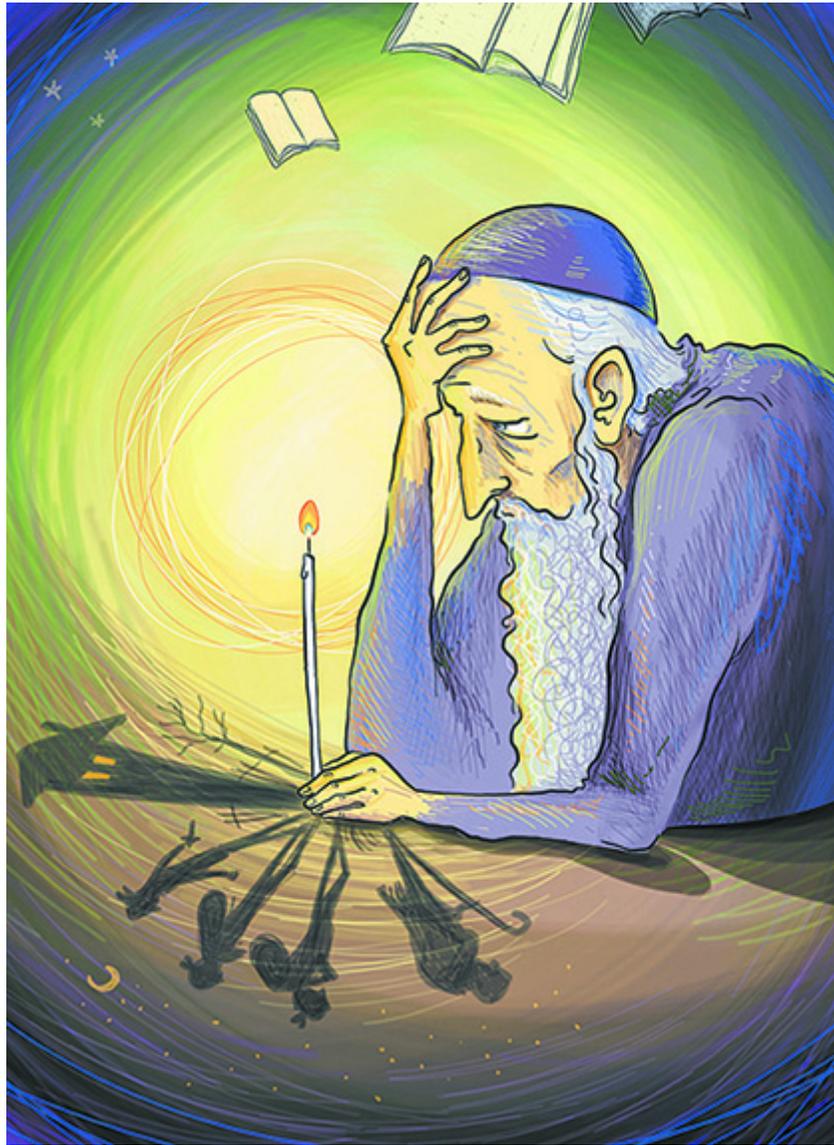
הסיפור נראה כמין מעשיית צדיקים המספרת על גדולתו של רבי אשר ברוך, שהקדיש את חייו ללימוד תורה ולא עבר עליו לילה אחד ללא שינה. התמדתו המופלאה של רבי אשר ברוך מודגשת בסיפור חזור והדגש:

(1) בלילה בלילה כל הלילה יושב רבי אשר ברוך לאור הנר ולומד... (2) רבי אשר ברוך הזקין, תורתו לא הזניח. ככחו או כחו עתה. לא איברי ליליא אלא לגירסא... (3) לילה לילה כל הלילה יושב רבי אשר ברוך ולומד... לילה לילה כל הלילה היה יושב ועוסק בתורה, לא פסק פומיה מגירסא, לא פסק פומיה עד יום מותו.

המימרה "לא איברי לילה אלא לגירסא" (=לא נברא הלילה אלא ללימוד תורה, עירובין סה ע"א), המופיעה גם כמוטו של הסיפור, ממצה, כך נדמה, את תכלית הסיפור ומטרתו. הנה, כך התנסח אידיאל זה של לימוד תורה בלילה דווקא, בהלכת הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק ג):

אף על פי שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה. אמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה, וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי, וכל בית שאין נשמעים בו דברי תורה בלילה אש אוכלתו שנאמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח.

רבי אשר ברוך הוא דוגמה ומופת להגשמת היעד המתואר כאן, ומשום כך ראוי הוא לכאורה לכתר תורה.

איור: נעמה להב

העוני שבחויץ

את לימוד התורה הלילי של רבי אשר ברוך מלווה הנר אשר לאורו הוא לומד. הנר מוצג בסיפור כמטונימי לרבי אשר ברוך, וכמעין המשך והרחבה של גופו:

בלילה בלילה כל הלילה יושב רבי אשר ברוך לאור הנר ולומד. והנר אינו נעוץ לא במנורת כסף ולא במנורת בדיל ולא בכלי חומר ולא בחור שבשולחן אלא זקוף בין אצבעותיו.

הנר המאיר לרבי אשר ברוך מתמזג עמו באופן מוחלט עד כי אין עוד להפריד ביניהם: רבי אשר ברוך ונרו חד המה. ואמנם, כאשר חל שינוי וגופו של רבי אשר ברוך מזקין, משתנה אף טיב הנרות שלאורם הוא לומד:

לכאורה מקצת שינוי נעשה שמביאה לו אשתו נרות דקים. אמרה אשתו של רבי אשר ברוך, אשר ברוך שלי יחיה ידיו כבדו מזוקן, אצבעותיו התחילו מרתתות שמא אינן סובלות נרות גסים.

האידיאל הרומנטי הזה מופר כאמור בסיפור המעשה. חרף העובדה שרבי אשר ברוך מגשים באורחות חייו אידיאל נעלה, הנה לאור נרו ובסיועו הישיר מתרחשים גנבה ושוד. אף כי הדבר נעשה שלא בידיעתו, המציאות הזו טורדת מנוחה: עוול ומרמה מתגלגלים על ידי רבי אשר ברוך ונרו.

מסתבר כי דרך תיאור מעשי הרשעים הניאותים לאורו של רבי אשר ברוך מבקש עגנון ללמדנו דבר מה על אודותיו. מסתבר כי באמצעות סיפור המעשה חותר עגנון תחת האידיאל העומד לכאורה בבסיסו. התובנה הזו תובעת מאיתנו לשוב ולקרוא את הסיפור בעיניים פקוחות.

רבי אשר ברוך מתגורר עם זוגתו בעיירה קטנה וענייה ושמה קרוליבקי (Korolivka) – כיום עיירה אוקראינית אשר בעבר השתייכה לפולין) והוא מוצג בסיפור כגביר העיר. הסיפור אף מסתיים במילים "וככה אור התורה בקרוליבקי". אולם הסיפור אינו מוסר על שום אינטראקציה בין רבי אשר ברוך ובין עירו, ולמרות "אנחותיהם של ישראל" הנשמעות בה "על צרת הפרנסה ועל עול מסים וארנוניות", איננו מוצאים את אשר ברוך גומל צדקה וחסד עם אנשי עירו, כמצופה מגביר העיר. על אשר ברוך נאמר כי "הון ועושר בביתו ותורתו בתוך מעיו" – ונדמה כי בהיפוך להקשרו החיובי המקורי של הכתוב (תהלים קיב, ג) כאן נרמזים אנו כי ההון נותר בביתו של אשר ברוך ואינו יוצא ממנו, כשם שתורתו גנוזה היא בתוך מעיו (אף כאן רמיזה לתהלים מ, ט) ואינה פורצת החוצה. ובכלל זאת, תשומת לב מרובה מוקדשת בסיפור לביתו של רבי אשר ברוך. נר איש וביתו.

אנשי קרוליבקי, בעוניים, מתגוררים ב"בתי חומר צפופים כפופים", אולם "בית אחד יש בקרוליבקי ובית מידות הוא. ועלייה קטנה בנויה על הבית. זה ביתו של רבי אשר ברוך". הצירוף "בית מידות" מופיע פעם אחת במקרא כולו בתוך נבואת תוכחה חריפה על שְׁלֹם בֶן יִאֲשִׁיָּהוּ מְלֶכֶד הַיְהוּדָה (ירמיהו כב). ואף כאן סמוך הוא לעלייה, הנזכרת פעמיים:

הוֹי בְּנֵה בֵיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק / וְעֲלִיזְתִּי בְּלֹא מִשְׁפָּט / בְּרַעְהוּ יַעֲבֹד חַגִּם / וּפְעֵלוּ לֹא יִתֵּן לֹ: הָאֵמֶר אֶבְנֶה לִּי בֵית מִדּוֹת / וְעֲלִיזְתִּי מִרְנָחִים / וְקָרַע לֹו חֲלוּנֵי / וְסָפוּן בְּאֶרְזוֹ וּמִשׁוֹם בְּשִׁשָּׁר... אֶבְיָד הַלּוֹא אֶכֶל וְשָׂתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצֶדֶק אֲזוֹ טוֹב לֹ: דָן דִּין עָנִי וְאֶבְיָוֹן אֲזוֹ טוֹב / הַלּוֹא הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם ה'.

דעת אלוהים האמיתית, נאמר כאן, היא עשיית משפט וצדקה ודין עני ואביון. רבי אשר ברוך מניח ידיו מאלו. עגנון כדרכו, באירוניה מוסווית וכחלק מתיאור ניטרלי כביכול של בית אשר ברוך, מרמז לקורא, עוד לפני שיימסר העניין באופן מפורש, כי דברים בגו. אין להבין את תיאור אורחותיו של רבי אשר ברוך כפשוטו.

ניתוק מן האישה

הבית והעלייה מוזכרים בברייתא מפורסמת המתייחסת למקומות ההדלקה האפשריים של נר חנוכה (שבת כא ע"ב): תנו רבנן: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה – מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה – מניחה על שולחנו, ודיו.

נרו של רבי אשר ברוך לא מונח על פתח ביתו מבחוץ ואין מאיר הוא את רשות הרבים. רק זאת נאמר, כי נרו "מתנוצץ מחלון עלייתו". מצוות הדלקת נר חנוכה היא כידוע "משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק", אולם דווקא "בלילה שכלתה רגל מן השוק ואין בני אדם מצויים בשוק", בה בעת מסיגי הגבול "יוצאים ועוברים את הגבול וחוזרים משם, הם ושוריהם". נרו של רבי אשר ברוך מאיר דווקא לאלו המהלכים בלילה, דווקא לאלו אשר "במחשך מעשיהם".

כשם שלאשר ברוך אין שיג ושיח עם סביבתו כך אין לו שיג ושיח עם אשתו. היא המפרנסת את ביתם, עוסקת במסחר, דואגת לו לנרות. אולם אין הסיפור מוסר על שום קשר ביניהם. ושמא, היות שכל לילותיו של רבי אשר ברוך מוקדשים ללימוד, אין הוא ישן על מיטתו, ואין בידו שהות לפקוד את אשתו? ועוד: הרי "המשמש מטתו לאור הנר – הרי זה מגונה" (בבלי נידה טז ע"ב) וכבר נאמר כי רבי אשר ברוך ונרו חד המה. ושמא העניין קשור להיעדרם של צאצאים בנים ובנות מבית המידות של רבי אשר ברוך וזוגתו?

אף זאת: לא רק שאין הרבים נאותים לאורו של רבי אשר ברוך, ורק למבריחי המכס, להם מאיר נרו, עגנון מרחיק לכת ומשווה ביניהם:

התורה הזאת גדולה היא, אין לה גבול. לילה לילה כל הלילה יושב רבי אשר ברוך לאור הנר ועוסק בדברי תורה. אך גם יצר לב האדם לא ישבות לעולם. רחבה מני שאלו חמדת הקניינים המדומים ולילה לילה יוצאים המבריחים ועוברים את הגבול ומנהיגים את הבהמות. הוא מעריב והם מעריבים.

לאמור: מה התורה אין לה גבול, אף מבריחים עוברים את הגבול. הוא מעריב והם מעריבים, ושמא גם האידיאל שאותו מבקש להשיג רבי אשר ברוך אף הוא "קניין מדומה"? ושמא כשם שעוברי הגבול משבשים סדרי עולם, ועוברים גבול שאין לעוברו, גם באורחותיו של רבי אשר משתקפים שיבוש הסדר, וחצייה מסוכנת של הגבול?

כרגיל אצל עגנון: אין ללכת שולל אחר השכבה החיצונית של הסיפור, ואף שלכאורה סימנים יש כי סיפור צדיקים לפנינו, המעלה על נס את ערך לימוד התורה וההתמדה, התבוננות אל קרבינו של הסיפור, חושפת ביקורת חריפה מאין כמותה על לימוד תורה המנותק מן החיים, לימוד תורה שאין הרבים נאותים לאורו. כמה אירוני נראה כעת סיומו של הסיפור: "לא יצאה שעה קלה עד שנשמעה השמועה שנפטר רבי אשר ברוך וככה אור התורה בקרוליבקי".

הרב ד"ר עדיאל כהן הוא ר"מ במדרשת לינדנבאום ומלמד במכללת בית ברל

פורסם במוסף 'שבת' (<https://musaf-shabbat.com>) מקור ראשון א' טבת תשע"ז, 30.12.2016

פורסמה ב-1 בינואר 2017, ב-גיליון מקץ תשע"ז - 1012 ותויגה ב-ש"י עגנון. סמן בסימניה את קישור ישיר. השארת תגובה.

○ השארת תגובה

○ Comments 0

בלוג בוורדפרס.קום.אני לא מעוניין למכור את המידע האישי שלי ערכת עיצוב: Mystique של [digitalnature](#)